

pisk gårdmand på den tid 1.500-2.000 kr.).

Andelsbankens problemer og endelige fald i 1925 fældede også Anders Nielsen. Han havde på trods af stor skepsis inden for landbruget trumfet bankens etablering igennem i 1914, og snart blev han ud over formand også direktør. Uheldige engagementer trak den ned, og Anders Nielsen blev efterhånden tvunget væk fra næsten alle sine poster. Han døde derfor som nederlagets og skuffelsernes mand få år efter. Heri ligger nok også en god del af forklaringen på, at han er gået noget i glemmebogen. Hvis betydningsfulde skikkelser vil sikre sig et godt eftermæle, skal de helst stoppe på toppen af karrieren eller sørge for, at nederlagene kommer på et tidligt tidspunkt i deres liv.

Claus Bjørns bog følger først og fremmest Anders Nielsen i al hans organisatoriske, udadvendte færden. Dermed bliver det også en interessant bog om etableringen af de mange betydningsfulde fællesforetagender i dansk landbrug i årtierne omkring århundredskiftet, hvor meget af det blev skabt, som stadig eksisterer.

Mennesket Anders Nielsen lykkes det derimod ikke at komme ind på livet af, hvad forfatteren også åbent erkender. Men der findes hverken samtidige eller senere skildringer, som har kunnet hjælpe Claus Bjørn på vej. For Anders Nielsen var et meget lidt socialt væsen, der ikke var optaget af tilværelsens mere musiske sider, som Bjørn skriver (s. 173). På trods af disse mangler ved både kildematerialet og hovedpersonen kunne man dog godt have ønsket sig, at forfatteren i højere grad havde forsøgt at grave et spadestik dybere omkring mange af de beslutninger, Anders Nielsen var med i. Skildringen befinder sig meget på overfladen, hvor forfatteren med eftertidens visdom godt ved, hvor sagen ender. Men for den samtidige beslut-

ningstager var løsningsmulighederne måske ikke så indlysende.

De fleste, der har prøvet rollen som biograf, har nok oplevet, at det kunne være vemodigt at sætte sidste punktum og sige farvel til en person, man er kommet tæt på. Man fornemmer ikke, at Claus Bjørn har været så ked af at slippe Anders Nielsen. Den store andelsskikkelse har hos Bjørn nok kunnet aftvinge respekt for arbejdsindsatsen, men ikke sympati.

Men også på anden måde virker det, som om sidste punktum har været en lettelse for forfatteren, idet bogen er præget af hastværk. Det ser ganske enkelt ud som om, der ikke er blevet læst korrektur på bogen. Ofte skal man læse en sætning en ekstra gang på grund af forstyrrende slåfejl, og direkte meningsforstyrrende fejl optræder også, f.eks. Jyllandsposten i stedet for Jyllandsbanken s. 149 og Heergaard i stedet for Neergaard s. 184. Det er så meget mere iøjnefaldende, som forfatterens øvrige værker er præget af stor akkuratesse.

Bogens første sætning indledes i øvrigt med en faktuel fejl. Det hedder her, at Studiestræde strækker sig fra Nørregade ved Frue Kirke til Jarmers Plads. Som indfødt jyde kan jeg oplyse, at Studiestræde munder ud bag Cirkusbygningen, medens det er Skt. Peders Stræde, der munder ud i Jarmers Plads.

Flemming Just

Torben Rechendorff (red.): *John Christmas Møller – en konservativ profil*. Udgivet i anledningen af 100-årsdagen for John Christmas Møllers fødsel 3. april 1894. (Christmas Møllers Mindefond, 1994). 80 s.

Christmas Møllers Mindefond har meget naturligt ønsket at fejre 100-året for John Christmas Møllers fødsel med en

bog. Den kommer dog uvægerligt til at stå i skyggen af Wilhelm Christmas-Møllers disputats fra 1993 og den planlagte udgivelse af John Christmas Møllers dagbøger fra Kildeskriftselskabet. Derfor er det forståeligt, at man fra Mindefondens side har bedt udgiveren af dagbøgerne, Erik Thostrup Jacobsen, om at skrive den bærende artikel: »Mennesket og politikeren John Christmas Møller – belyst ud fra sine efterladte dagbøger fra besættelsestiden« (s. 11-76). Dagbogen, som Christmas Møller førte fra årsskiftet 1940/41 til sin søns død i allieret krigstjeneste 20. april 1945, er den bærende kilde, men også et omfattende brevmateriale er benyttet.

Med Christmas Møller som hovedperson bliver læseren ført rundt i de politiske magtkampe i Danmark og i danske kredse i udlandet i besættelsestiden og i tiden efter befrielsen. Hovedvægten ligger i tiden 1941-45, hvor dagbøgerne er skrevet. Specielt tiden i England, hvor myten om Christmas Møller blev grundlagt, er instruktivt belyst. Her fik han indflydelse på de danske radiolyttere som »stemmen fra London«, mens hans reelle politiske indflydelse var ringe. Forholdet til de danske gesandter blev aldrig godt, og SOE, der havde inviteret ham i 1941, havde ændret strategi over for de besatte lande og ønskede ikke længere dannelsen af europæiske modstandshære.

Forfatteren vil mere end blot skildre et begivenhedsforløb. På baggrund af dagbøgerne forsøger han at sammenkæde det psykologiske billede med den førte politik for at kortlægge Christmas Møllers »politiske optik« (s. 12). Han genfinder meget naturligt de konservative dyder som nationalfølelse, konsensus, idépolitik og folkefællesskab (landsmandsskab i Christmas Møllers egne ord). Det personlige ledemotiv var ifølge Erik Thostrup Jacobsen tanken om »ofrets værdi«. Udtrykket er fra

dagbogen (27/2 1945), og det dækker over, at det som idépolitiker koster noget at ville en politik.

Det havde kostet Christmas Møller at føre sin grundlovspolitik på tværs af partiet i 1938/39. Det havde kostet ham formandsposten og magten i det parti, som han havde ledet op igennem 1930'erne. Han havde savnet Staunings støtte under tyskernes krav om hans afgang som minister 1941, og han savnede støtte både fra de danske gesandter og fra sine engelske værter under opholdet i London. Det er på dette grundlag, at dagbøgerne er skrevet – »En blanding af vrede, skuffelse og fortvivlelse« (Wilhelm Christmas-Møller: *Christmas*, 1993, bd. II, s. 153). At han desuden af sine samtidige blev karakteriseret som en stor iscenesætter af sig selv (udtrykket var Pürschels), gør ikke dagbogen mindre kompliceret som kilde. At gribe fat i et sådant citat og gøre det til nøglen til forståelsen af Christmas Møllers politiske optik er lige så forståeligt, som det er farligt. Erik Thostrup Jacobsen gør sig visse kildekritiske overvejelser over at benytte dagbøgerne i note 3, men bringer dem ikke løbende i teksten. Det er synd, fordi man fornemmer, at han kunne have magtet denne formidlingsmæssigt svære opgave. Sproget er godt, afsnittene er veldisponerede, noteapparatet er godt, og artiklen slutes med et personregister. Det havde været oplivende, hvis forfatteren havde bragt læseren med ind i det »historiske værksted« og luftet sine overvejelser og forbehold. Specielt fordi Mindefonden, trods to forord af Erik Ninn-Hansen og Torben Rechen-dorff, der hylder Christmas Møller som politisk forbillede, ikke er faldet for fristelsen til at skrive den traditionelle hagiografi.

Bogen slutter med en kort erindringsartikel af den 95-årige Erik Finnemann-Bruun. Han var som redaktør af *Kjerte-*

minde Avis en af hovedkræfterne bag Christmas Møllers valg til Folketinget i 1920. Et skæbnesvangert valg, idet en fire års forsinkelse ifølge forfatteren »let kunne have skabt et helt andet politisk billede – såvel internt i Det konservative Folkeparti som for det borgerlige Danmark«.

Søren Toft Hansen

Anker Jørgensen: *Fra Christianshavn til Christiansborg. Erindringer 1922-1972*. (Fremad, 1994). 344 s. + 32 s. billedplancher.

I 1989-90 udgav Anker Jørgensen sine dagbøger for 1972-82 (se *Historie*, 18, 1989-91, s. 514-516). Erindringerne her dækker tiden indtil statsministerudnævnelsen; der loves imidlertid også et bind erindringer for tiden efter 1972: personen Anker Jørgensen vil således blive veldækket.

Netop personen Anker Jørgensen er erindringerne en god kilde til. Selv om meget i dem tydeligvis er efterrationaliseringer, giver de et godt indtryk af udviklingen fra dreng til den modne mand og af de ydre vilkår og påvirkninger, der formede ham. Privatlivet er med i det omfang, der er nødvendigt for at forstå den offentlige person, men heller ikke mere. Det er tydeligt, at Anker Jørgensen i vidt omfang har haft personlige notater at støtte sig til, og af indledningen til Dagbøgerne fremgår, at i hvert fald fra 1950'erne har om ikke egentlige dagbøger så dog samtidige optegnelser været en støtte, og fra særlig spændte situationer på arbejdsmarkedet citeres i erindringerne formelige dagbogsopregnelser.

Tydeligvis har Anker Jørgensen haft en udpræget tilbøjelighed til at skrive ned for at klare sine tanker. Det fremgår også af bestandige referater af de læste bøger, og de er mange og bredt favnen-

de i emnerne. Ofte virker de lange referater af det læste dog mindre nødvendige for selve erindringerne; den gamle studiekredsleder har simpelthen ikke kunnet holde sig tilbage fra at »belære«. Det hele giver imidlertid et indtryk af den vældige indsats, der blev ydet for at indhente den boglige baggrund, som – trods præliminæreksamen – ikke følte tilstrækkelig, i øvrigt en indsats, som Anker Jørgensen havde fælles med mange af tidens fagforeningsledere, selv om den i hans tilfælde var af en væsentlig større karakter end almindeligt. Selv om det stadig må huskes, at Anker Jørgensen er en ener, må det på samme tid fastholdes, at erindringerne, skønt de dækker et fuldstændigt karriereforløb fra tillidsmand på arbejdspladsen til forbundsformand, giver et billede af fagforeningsarbejdet, som er et meget tiltrængt supplement til de mange mere dataprægede jubilæumsskrifter fra fagforeninger.

Et andet område, hvor der også gives noget helt centralt, er Socialdemokratiets kamp mod kommunismen. Det, der hidtil har foreligget, er samlet om ledelsesniveauet, mens det, der foregik ude på arbejdspladserne, ligger mere skjult, selv om det må anses for at være lige så afgørende, om ikke mere udslagsgivende. Her er der spredt, ikke samlet, fremlagt væsentlige oplysninger og karaktertræk, som er vigtige for at fastholde en betydningsfuld del af Danmarkshistorien, som ellers går tabt, hvis der ikke snarest gøres en indsats for at søge bevaret oplysninger om denne side af udviklingen i årene efter 1945.

Ved siden af fagforeningsarbejdet kom fra 1964 Folketinget. Der er i kortshed gode oplysninger om gruppearbejdet og en lang række personkarakteristikker, der som hovedregel lige som omtalen af fagforeningslederne giver momenter, der ellers ikke er kendte, men dog i hovedtrækkene falder sammen